

szerkesztője és a British National Bibliography küldötte, mint az angol Library Association tizedes osztályozási albizottságának képviselői. Az ülésen az amerikai és az angol osztályozási álláspontra, a Tizedes Osztályozással kapcsolatban kialakult felfogásra vonatkozóan folytattak eszmecsere-t, különös tekintettel a

TO-nak egyrészt a szakkatalógusok szerkesztése terén való, másrészt a British National Bibliography-nál módosított alakban történő alkalmazására. Megtárgyalták ezen kívül a TO 1965-re tervezett 17. kiadásával kapcsolatos szerkesztőségi kérdéseket is. (LC, Information Bulletin. 20.vol. 1961. 40.no. 586.p.)

NYOMTATOTT FOLYÓIRATJEGYZÉK HOLLERITH-LYUKKÁRTYÁK SEGÍTSÉGÉVEL

Az 1961-ben létesült NIM Műszaki Dokumentációs és Fordító Iroda (NIM DOK) már megalakulásakor gyűjteni kezdte a hálózatához tartozó intézeti és vállalati könyvtárak által előfizetett külföldi folyóiratok adatait abból a célból, hogy később azok felhasználásával a nehézipari tárca szintjén egy folyóiratjegyzéket állítson össze és jelentessen meg.

A tervezett katalógus közreadásával a NIM DOK nemcsak saját dokumentációs és fordítási tevékenységéhez nélkülözhetetlen eszközt kívánt előállítani, hanem segítséget kívánt nyújtani a NIM Hálózati Alközponthoz tartozó mintegy 170 vállalati műszaki könyvtár munkájához is. E könyvtárak kétévi (1961, 1962) előfizetéseit összefoglaló jegyzék áttekintést kívánt nyújtani egyrészt a nehézipari tárca szerteágazó szakterületeit érintő külföldi folyóiratok összességéről, másrészt a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségeiről. Az utóbbi körülménytől devizamegtakarítást is remélhetünk.

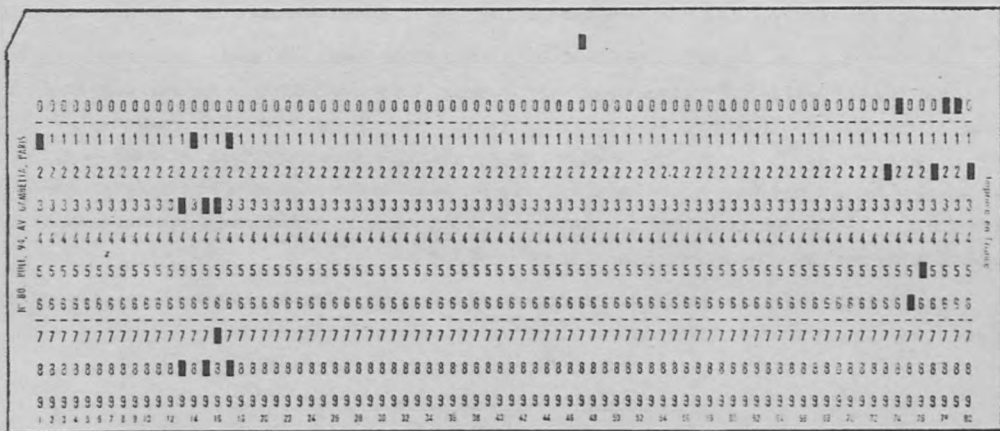
Az adatgyűjtést az előfizetési bejelentések alapján cédulák segítségével végeztük. Egy ilyen cédula elvi elrendezése a következő ábrával mutatható be:

Folyóiratcim		Ország
A vállalat		1961
D vállalat		1961
B vállalat		1961
C vállalat		1961
B vállalat		1962
A vállalat		1962
stb.		

A fenti séma szemlélteti, hogy egy bizonyos folyóirat céduláján a lelőhelyek (tehát

az "A vállalat", stb.) nem betűrendben voltak, hiszen a bejelentések időrendje volt az adatregisztrálás célszerű rendje, nem pedig a betűrend. Nem szemlélteti azonban azt a körülményt, hogy időközben néhány vállalat neve megváltozott, tehát például egy vállalatot 1961-ben Szénbányászati Földkotró Vállalatnak hívtak, de neve az 1962 évi adatok között már Külszíni Szénbányászati Vállalat volt.

Igy bizonyos nehézségekkel kellett szembenéznünk, amikor ez év márciusában a cédlukák alapján nyomtatott folyóiratjegyzéket akartunk készíteni: a szerkesztőnek a cédlukákon betűrendi sorrendet kellett volna kijelölni, figyelemmel az időközben bekövetkezett névváltozásokra. Míthogy a dokumentációban minden "sürgős", így a gépi adattfeldolgozást hívtuk segítségül. A lehetőségek megvilágítása kedvéért először egy gépi lyukkártyát mutatunk be:

A kártyákon a lyukak egy-egy számjegyet, a lyuk-kombinációk egy-egy betűt képviselnek. Az ilyen kártya sok mindenre alkalmas, ám ezuttal csak három lehetőséget emelünk ki:

1. A kártyák géppel rendezhetők.
2. Egyik kártya adatait gép tudja másik kártyára lyukasztani.
3. A kártya adatait gép tudja papírra írni (nyomtatni).

A három lehetőséghez három gép kell, mégpedig a sorter vagy rendezőgép, a doppler vagy másológép és a tabulator vagy listázógép. Magát az első lyukasztást a punch vagy lyukasztógép és a revíziót a verifier vagy ellenőrzőgép segítségével kézzel kell végezni úgy, hogy a bizonylat adatait írógépbillentyűzetten szakképzett munkaerő leírja. A lyukkártyás gépparkhoz még több gép is tartozik, melyeket a teljesség kedvéért említünk meg, bár a jelen munkához nem, vagy elvileg nem szükségesek; ilyen az interpreter vagy kártya-felírató gép, az arithmetical unit vagy számológép és végül a collator vagy válogató gép.

A folyóiratjegyzék készítését a következőképpen terveztük meg: Készüljenek lyuk-kártyák, amelyek lehetséges 80 betűhelyből bizonyos számú betűhelyet felhasználunk a majdani folyóiratjegyzék egy soránk megörökítésére, míg a fennmaradó helyekből néhányat lefoglalunk olyan jelzetek részére, amelyek segítségével a kártyák a kellő sorrendbe rendezhetők. Majd rendezés után a listázógépen kiiratjuk a kártyák anyagából a szövegrészt. Ezt a szövegrészt tekintjük "szedésnek", ezt "tördeljük", tehát ollóval és ragasztóval "szedéstükkorré" ollózzuk össze és e szedéstükkört foto-rotá eljárással sokszorosítatjuk nyomdával.

Ezután következett az alakiságok rögzítése. A listázógép betűmagysága (4x4 mm) és a kiadvány elhatározott A4 formátuma, az elviselhető kb. 60 %-ra történő kicsinyítés és a vonatkozó szabványban előírt kéthasábos kivitel soronként 36 betű alkalmazását tette lehetővé.

Háromféle kártyát "rendszeresítettünk":

- A - Folyóiratcim-kártyát
- B - Rövidítéskártyát
- C - Lelőhelykártyát.

E kártyák bizonyos pozíciója (betűhelye) speciális jelzetet kapott, amely a fenti megkülönböztetést valósítja meg. Ebbe a pozícióba lyukasztott 1-5 szám az "A" kártyákat, a "6" szám a "C" kártyákat és a "8" szám a "B" kártyákat jelzi. Az "A" kártyák a folyóiratcímre vonatkoznak, amely hosszú, több soros is lehet, így az 1-5 jelzet a sorok sorszáma szerint alakul. Például:

JOURNAL OF POLYMER SCIENCE. USA.

AU 1 4620

Itt a folyóiratcim és ország után A jelenti a nyelvet (angol), U az országot (USA), 1 a kártyanemet és egyúttal a sor számát (mihthogy a cím egysoros, csak az 1 szám szerepel), végül 4620 jelenti a folyóirat sorszámát, kódszámát.

Erről a folyóiratkódról részletesebben kell szólnunk. A cédulákat betűrendbe rakva megszámoztuk. Csakhogy nem 1-1400 sorszámozást alkalmaztunk az 1400 folyóiraton, hanem 1000 és 8000 között "foghijas" számozást adtunk, hogy változások, tévedések esetén ne kelljen az egész számozást átírni, hanem egy folyóiratot úgy tudjunk áthelyezni, hogy régi számát megszüntetjük (mert a számozás nem folyamatos, így a megszünt szám nem fog "hiányozni") és a kellő helyre, két másik szám közé kíváncsozó valamilyen új számot utalunk ki. Ez az elgondolás teljes mértékben bevált, a jelzetelési szépséghibával az olvasó nem találkozik, hiszen ezek a jelzetek a kiadványban nem szerepelnek. Erről az egy kártyáról csak ennyi kerül a kiadványba:

JOURNAL OF POLYMER SCIENCE. USA.

Az AU jelzet - mint említettük - angol nyelvet és USA országot jelent. A nyelvre és

országgra a következő jelrendszert használtuk:

Jel	Nyelvre alkalmazva	Országgra alkalmazva
A	angol	Anglia
B	bolgár	Bulgária
C	cseh	CSSZK
D	dán	Dánia
E	egyéb	egyéb
F	francia	Franciaország
G	flamand	Belgium
H	holland	Hollandia
I	olasz	Olaszország
J	japán	Japán
K	kinai	Kína
L	lengyel	Lengyelország
M	magyar	Magyarország
N	német	NDK
O	orosz	Szovjetunió
Ö	-	Ausztria
P	portugál	Portugália
R	román	Románia
S	spanyol	Spanyolország
T	több nyelvű	Kanada
U	-	USA
V	-	Svájc
W	svéd	Svédország
X	latin	-
Y	szerb	Jugoszlávia
Z	-	NSZK

Fenti jelrendszerünk könnyen memorizálható, hiszen a betű rendszerint a rövidítendő szó kezdőbetűje, ahol nem az, ott is található némi logikai kapcsolat (pl. Olaszország = Itália, Ausztria = Österreich, stb.). Megjegyezzük, hogy a szóban forgó folyóirat-jegyzékben nem minden jelzet került felhasználásra.

Egy több soros cím folyóiratkártái például a következőképpen néznek ki:

ÉKSZPRESZSZ INFORMACIJA. HIMIJA I	00	1	2970
TEHNOLOGIJA NEORGANICESZKIH	00	2	2970
VESCSESZTV. SZU.	00	3	2970

Ebben az esetben a cím második sorát jelentő kártya "2", a harmadik sor kártyája "3" jelzetet kapott. A második sor két betűvel beljebb kezdődik.

Ezek után megállapítottuk a vállalatok rövidítéseit. A betűrendben készült rövidítésjegyzékbe felvettük a megváltoztatott vállalatneveket is, ilyenkor az érvényes névre, illetve rövidítésre utaltunk. A rövidítéseket hasonló "foghijas" számozással láttuk el, mint a folyóiratokat is. Így a jövőben új vállalatok felvételének és a betűrendet képviselő számszámrendbe való beszurásának nincs akadálya.

A megállapított rövidítésjegyzék és a raita szereplő "lelőhely kód" alapján a fo-

lyóiratcédulákra rávezettük a vállalat neve elé a vállalat (lelőhely) kódszámát. Ha tehát egy adat még a régi vállalati nevet mutatta, akkor is az érvényes kódszámot kellett kapnia. E munka meglehetősen nagy volt, bár a gyakran szereplő vállalatok kódszámát a munkát végző elég hamar megtanulja.

A rövidítésjegyzékről készültek a "B" jeli rövidítéskártyák. E kártyák a következő adatokat tartalmazták: rövidítés, lelőhely kódszám és a kártyanemet kifejező "8" jelzet. Néhány példa:

BERENTEI VM	8	100
GUMI KUT	8	313
MŰKI	8	475

Ilyen kártya összesen 170 készült. Rendeltetésük az volt, hogy a csak számadatokat tartalmazó "lelőhely kártyákra" a lelőhely szövegrészét, tehát magát a rövidítést a doppler gép segítségével gépi úton lehessen a kártyákra lyukasztatni. A már példaként felhozott 4620 számú folyóirat három fenti lelőhelyéről ugyanis az alábbi három "C" kártya készült:

1961 1962	6	4620	100
1961	6	4620	313
1961 1962	6	4620	475

Igy készült el mintegy 5600 lelőhely kártya, amelyen tehát kilyukasztott szöveg még egyelőre nem volt. Rendezőgép válogatta össze az összes "100" jelzetű kártyát és a "100" jelzetű rövidítés-kártyáról mint vezérekártyáról a doppler lyukasztotta át a BERENTEI VM szövegrészét. Így a "313" kártyáról a GUMI KUT és a "475" kártyáról a MŰKI szöveget dopplerezte a vezérekártya a lelőhely kártyákra. Ezek után a lelőhely kártyák a végleges lyukasztást tartalmazták, tehát a fentiek így néztek ki:

BERENTEI VM	1961 1962	6	4620	100
GUMI KUT	1961	6	4620	313
MŰKI	1961 1962	6	4620	475

A vezérekártyákra többé szükség nem volt. A fennmaradt A és C jeli kártyákat a rendezőgép sorbarendezte a folyóiratszámok szerint, ezen belül a kártyanemet feltüntetési szám szerint. Példánk most így alakult:

JOURNAL OF POLYMER SCIENCE. USA.	AU	1	4620	
BERENTEI VM	1961 1962	6	4620	100
GUMI KUT	1961	6	4620	313
MŰKI	1961 1962	6	4620	475

Igy kerültek tehát a kártyák egymás után, következhetett a "szedés" előállítása, A kártyákat a tabulátorra (listázógépre) tették, amely a kódokat elhagyva kinyomtatta a végleges szöveget: az alábbi eredeti nagyságba:

JOURNAL OF POLYMER SCIENCE. USA.			
BERENTEI VM	1961	1962	
GUMI KUT	1961		
MÜKI	1961	1962	

A katalógusban egy hasáb - az említett kicsinyítés után - ilyen lett:

JOURNAL OF POLYMER SCIENCE. USA.		
BERENTEI VM	1961	1962
GUMI KUT	1961	
MÜKI	1961	1962

JOURNAL FÜR PRAKTISCHE CHEMIE. NDK.		
AJKAI TINFÜLD	1961	
BP VEGYIMŰ 2	1961	1962
CHINDIN		1962
EGYT	1961	1962
EVM	1961	1962
FCHKUT	1961	1962
GYIK		1962
INOTAI ALUM	1961	1962
KOLOR KUT		1962
KÖB GYOGYSZ	1961	1962
LAKKFESTEK	1961	1962
MEDICOLOR	1961	
NIM	1961	1962
REANAL	1961	1962

Még megjegyezzük, hogy a folyóiratjegyzékünk utolsó része a folyóiratcímeket országok szerint csoportosítva tartalmazza. Ennek szedése úgy jött létre, hogy a fenti rendben álló kártyacsomagból a "6" jelű kártyákat kiszelektáltuk, a többit pedig az ország jelzete szerint csoportosítottuk. Így országonként megkaptuk a folyóiratcímeket betűrendben. Mindössze az "E" egyéb csoportba tartozókat kellett ollóval szétvágni és Délafrikai Unióhoz, Ausztráliához, Indiához, Norvégiához beosztani.

Istenleg abban a helyzetben vagyunk, hogy a nyomtatásban megjelent folyóiratjegy-

zékünk szedését soronként lyukkártyák örököltik meg. E lyukkártyákat légkondicionált helyiségben tárolják. Ez biztosítja alaktartósságukat, tehát a jövőben is felhasználhatók lesznek. Például az 1963 évi adatok pótlólag rályukasztathatók, a lyukkártya-állomány új folyóiratok elkészítendő kártyáival bővíthető, új vállalatok adatai kidolgozhatók és ezek az új kártyák is a többi közé oszthatók.

Költségek tekintetében megjegyezzük, hogy a gépi adatfeldolgozás igénybevétele az alapvető kártya-állomány elkészítésekor sem sokkal drágább a hagyományos eljárások költségeinél, de a további alkalmazások során meglehetősen nagy megtakarítást fog jelenteni az a körülmény, hogy az új kiadvány szedésének zöme lyukkártyákon készen áll.

Ha az adatokat ETO jelzetekkel is kiegészítjük, akkor kívánt mélységi szakkkatalógus is készülhet, mégpedig meglehetősen olcsó áron.

Az elmondottakat összefoglalva rögzítsük a folyóiratjegyzék előállításának munkamenetét:

- 1) Folyóiratcímek ellenőrzése, a cédulák rendezése a folyóiratok betürendjében és sorszámozásuk (folyóirat kód).
- 2) A vállalatok egyezményes rövidítéseinek megállapítása és sorszámozása (vállalat kód).
- 3) A cédulákra a vállalatnevek elé a vállalat kód felírása.
- 4) Gépi adatfeldolgozás; ennek eredménye a lyukkártyák listázásából származó nyomtatott szöveg.
- 5) A papírra nyomtatott szöveg tördelése, vagyis rajzlapokra való felragasztása, átadás nyomdának, rotafoto és nyomás.

A NIM DOK fentiekben ismertetett kiadványa Hollerith lyukkártyákról készült, s mint ilyen világviszonylatban az elsők közé tartozik. Eddigi értékelések szerint a gépi technológia beválnak tekinthető. Előnye, hogy a szedés soronként megmarad, későbbi szükségletek szerint bővíthető, szűkíthető, átcsoportosítható. Előállítása - hála a gépi adatfeldolgozó üzemek jó szervezettségének és bámulatos kapacitásának - aránylag gyors.

A lyukkártya-technika első hazai alkalmazása nyomtatott kiadványhoz önként felveti a szélesebb körű alkalmazás gondolatát, illetve a többek által felvetett gondolat teté váltásának első komolyabb lépését jelenti. Itt elsősorban a központi folyóirat leíróhelyjegyzékre utalunk, bár számos más könyvtári alkalmazás is lehetséges. Véleményünk szerint az elektronikus számológépek dokumentációs munkába való beállítása sincs messze, hiszen hazánkban egyre több ilyen gép üzemel, s külföldi példák (Chemical Titles) is mutatják, hogy a modern dokumentáció a gépi eljárásokat nem tudja nélkülözni.

Dezsó László Dobay Aladár